

Е.О. СКУБАК

Едуард Олександрович Скубак, аспірант Національної академії внутрішніх справ

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЗЛОВЖИВАННЯ ПОСАДОВИМ СТАНОВИЩЕМ» ДЕРЖСЛУЖБОВЦЯМИ В УКРАЇНІ

Одним із пріоритетних завдань внутрішньої політики України є боротьба з корупційними злочинами, які охопила майже всі сфери суспільного життя та завдають суттєвої шкоди сталому розвитку держави. Після здобуття незалежності Україною у зв'язку із зміною політико-правової системи нашої держави та переходом від соціалістичної моделі економіки до ринкової відбулося значне збільшення кількості вчинених злочинів у сфері службової діяльності, зокрема, пов'язаних із використанням службовою особою влади чи службового становища з метою одержання неправомірної вигоди. Оскільки одним із напрямів боротьби з корупцією є криміналізація корупційних проявів, досить цікавим є розгляд історичного шляху кримінально-правового розуміння зловживання владою або службовим становищем в Україні.

Уперше, поняття службових злочинів на теренах сучасної України, які б можна було чітко охарактеризувати як зловживання владою або службовим становищем, було закріплене ще в кримінально-правовому законодавстві Російської Імперії.

Так, Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року (далі – Уложення) було першим кримінальним кодексом Російської Імперії, що був створений імператорською канцелярією на основі як законодавства і судової практики тих часів, так і кримінальних законів європейських держав.

Різновиди службових злочинів Уложення були викладені дуже прискіпливо та детально, а гіпотези та диспозиції статей прямо містили посилання на конкретні посади та різновиди служби посадовців.

До переліку злочинів, які в сучасному розумінні можна віднести до службових, відносились діяння, визначені у статтях П'ятого Розділу Уложення, що мав назву: «Про злочини та проступки по службі государевій та громадській», який, у свою чергу, складався з одинадцяти глав, у тому числі: Глава II «Про перевищення влади та протизаконну іншу бездіяльність» (ст. ст. 367–379); Глава III «Про протизаконні вчинки посадових осіб при зберіганні та керуванні майна, довіреного їм по службі» (ст. ст. 380–389)¹ та ін. Деякі з вказаних статей підпадали під сучасне розуміння зловживання владою або службовим становищем.

Після розпадку Російської Імперії, у перші 40 років існування комуністичного режиму у період з 1920 р. по 1960 р. кримінальне законодавство України декілька разів зазнавало змін разом із загальним радянським кримінальним законодавством.

Так, у 1922 р. був прийнятий перший Кримінальний кодекс РСФСР, що набрав чинності 01 червня 1922 року. Посадовим злочинам була присвячена II Глава Особливої частини Кодексу «Посадові (службові) злочини», яка налічувала 14 статей (ст. ст. 105–118). Стаття 105 КК РСФСР мала наступний виклад: «Зловживання владою, тобто вчинення службовою особою дій, які воно могло зробити єдино завдяки своєму службовому становищу і які, не будучи викликані міркуваннями службової необхідності, спричинили за собою порушення правильної роботи установи або підприємства, або громадського порядку, або приватних інтересів окремих»².

Окремо слід звернути увагу на ст. 109 КК РСФСР «Дискредитування влади, тобто вчинення посадовою особою дій, хоча б і не пов'язаних з його службовими обов'язками, але явно підривають в очах трудящих гідність і авторитет тих органів влади, представником яких дана посадова особа є»³, а також ст. 110 КК РСФСР «Зловживання владою, перевищення або бездіяльність влади і халатне ставлення до служби, якщо в результаті таких настав розлад центральних або місцевих господарських апаратів виробництва, розподілу або постачання, або розлад транспорту, укладання явно невігідних для держави договорів або угод, або будь-який інший підрив і марнування державного надбання на шкоду інтересам трудящих»⁴.

Тлумачення підриву гідності й авторитету органу державної влади або завдання шкоди інтересам трудящих не містило чіткого законодавчого визначення, не було прив'язано до визначеного розміру завданої шкоди, тому здійснювалося суто на розсуд слідчого або прокурора, що давало досить широкі можливості для застосування карального-репресивного апарату правоохоронної системи тих часів, а кваліфікуюча ознака у вигляді укладання явно невігідних для держави договорів або угод і зовсім не вимагала доказування наявності умислу та оцінювалась постфактум залежно від економічного стану того чи іншого господарства.

У Кримінальному Кодексі РСФСР в редакції 1926 р. у цілому зберіглася наступність і в основних його інститутах: зберігався класовий підхід до регулювання поняття злочину, міри покарання включалися в систему заходів «соціального захисту». II Глава Особливої частини Кодексу та налічувала ті ж самі 14 статей, проте які вже були викладені у ст. ст. 109–121 зі значним посиленням санкції.

У цілому кримінальне законодавство, прийняте в кінці 1920-х – 1930-х рр., і кримінальна політика цього періоду, у тому числі стосовно посадових злочинів, носили явно репресивний характер: значного поширення набуло застосування кримінального закону за аналогією, відповідальність не носила особистого характеру (повнолітні члени сім'ї зрадника Батьківщини підлягали позбавленню виборчих прав і заслання у віддалені райони Сибіру на п'ять років), допускалося надання зворотної сили законам, що встановлює злочинність діяння, а норми, які захищають інтереси держави, передбачали куди більш жорстоку санкцію, ніж норми про злочини проти особистості⁵.

Вперше схоже за змістом із нинішнім тлумаченням зловживання владою або службовим становищем було закріплене у Кримінальному кодексі Української РСР 1960 р., а саме ст. 165 «Зловживання владою або службовим станом», та визначалося як умисне, з корисливих мотивів або іншої особистої заінтересованості, використання службовою особою свого службового стану всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян⁶. Стаття також містила кваліфікуючу ознаку – спричинення тяжких наслідків. При цьому в Кодексі не містилося визначення ані істотної шкоди, ані тяжких наслідків.

У такій редакції цей закон діяв і у незалежній Україні, доки 11 липня 1995 р. до нього не було внесено змін та доповнень, згідно з якими ст. 164 давалося визначення істотній шкоді, якою, якщо вона полягала в заподіянні матеріальних збитків, вважалася така шкода, що в п'ять і більше разів перевищувала неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а також тяжким наслідком, якими за тієї ж умови вважалася шкода, яка в двадцять п'ять і більше разів перевищувала неоподатковуваний мінімум доходів громадян⁷.

Зміна економічної системи в Україні після розпаду СРСР зумовила необхідність зміни редакції ст. 165, відповідно до якої зловживання владою або посадовим становищем передбачало завдання істотної шкоди, зокрема, вже й інтересам юридичних осіб.

Кримінальним кодексом України 2001 р., а саме ст. 364 (з якої і понині починається Розділ XVII «Злочини у сфері службової діяльності»), визначене наступне поняття зловживання владою або посадовим становищем: «Умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб»⁸.

Утім, зазначена редакція статті все ще давала стороні обвинувачення досить широкі повноваження для суб'єктивної оцінки таких понять, як «шкода охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державі чи громадським інтересам». Відсутність чітко визначеного порогу завданої шкоди надавало правоохоронним органам та прокуратурі значні можливості для зловживання шляхом суб'єктивної оцінки об'єкта злочину та вибіркового притягнення до відповідальності, що нерідко мало форму політичних переслідувань опонентів владою.

Відповідно до положень Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р., яка набрала чинності для України 01 січня 2010 р., зловживання владою або службовим становищем є корупційним діянням, але його криміналізація залишена на розсуд держав-учасниць. У подальшому Парламентська Асамблея Ради Європи ще у 2012 р. у своїй Резолюції 1862 «Функціонування демократичних інститутів в Україні» зазначила, що вважає, що ст. ст. 364 та 365 Кримінального кодексу України є занадто широкими в застосуванні та, по суті, дозволяють постфактум криміналізацію звичайних політичних рішень, що суперечить принципу верховенства права та є неприйнятним» і закликала Україну внести зміни до цих статей відповідно до стандартів Ради Європи.

У проекті даного Звіту ПАРЄ дослівно зазначило, що українське законодавство дозволяє криміналізувати політичні рішення посадовців: «Статті 364 (зловживання службовим становищем) і 365 (перевищення влади або службових повноважень) – це пережиток радянського Карного кодексу, до якого вони були включені ще за часів Йосипа Сталіна. Статті 364 та 365 допускають надзвичайно широке тлумачення і надають прокурору значну свободу дій. Фактично, що видно з процесів над колишніми урядовцями, ці статті дозволяють постфактум криміналізувати звичайні політичні рішення урядовців, які можна піддати сумніву заднім числом або які не сприймала тодішня опозиція, яка тепер при владі. Криміналізація нормального прийняття політичних рішень – це порушення верховенства права, яке готує ґрунт для політично мотивованих обвинувачень. Це неприпустимо для демократичного суспільства. На додачу, оцінка політичних рішень та їхніх наслідків – прерогатива парламентів та, в кінцевому підсумку, виборців, а не судів. Оскільки в багатьох країнах лунають заклики судити політиків за їхні макроекономічні рішення, які призвели до нинішньої фінансової кризи, ми б хотіли рекомендувати Асамблеї виробити чіткі міжнародні стандарти для розмежування політичної та кримінальної відповідальності».

Законом України від 21 лютого 2014 р. у зв'язку з необхідністю імплементації до національного законодавства положень Конвенції ООН проти корупції ст. 364 Кримінального кодексу України було змінено та викладено наступним чином: «Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб».

Також законодавець буквально звужив розуміння істотної шкоди, виключивши з нього заподіяння шкоди немайнового характеру і збільшивши її розмір у майновому вираженні, та визначив, що істотною шкодою вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Так, визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, повинні бути встановлені виключно експертним шляхом. Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права⁹.

Якщо звернути увагу на інші суттєві зміни, які відбулися у кримінальному законодавстві в 2014 р. та новели вітчизняного законодавства, які передбачають відповідальність за злочини у сфері службової діяльності, то слід зазначити, що в останній редакції Кодексу з'явилося таке поняття, як неправомірна вигода, що знайшло своє відображення у ст. 368 – Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, що підмінило собою попередню назву статті «Одержання хабара». Зрозуміло, що від тлумачення законодавцем цього поняття залежить, чи буде міститися в діяннях особи склад злочину, тому на даний момент відповідно до примітки до ст. 354 Кримінального кодексу України під неправомірною вигодою розуміються грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав. Аналогічне визначення неправомірної вигоди міститься в Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р., який також було прийнято в рамках реформування системи запобігання корупції відповідно до міжнародних стандартів. До змін, внесених до Кримінального кодексу України 12 лютого 2015 р., неправомірна вигода мала мінімальний поріг на рівні 0,5, а потім 1,5 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, та, врешті-решт, вона має місце незалежно від її розміру.

Крім того, з'явилося поняття «службова особа юридичної особи приватного права», що відобразилося у запровадженні нових статей Кодексу які мають схожий склад кримінального правопорушення, проте, зі спеціальними суб'єктами та, відповідно, зменшеними санкціями статті: ст. 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» та ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги».

У попередньому значенні ст. 368 КК України «одержання хабара», основний акцент законодавця робився на предмет злочину – грошові кошти, одержані службовою особою за вчинення дій в інтересах особи, яка надає хабар. На відміну від старої редакції статті, на даний час, злочин передбачений ст. 368 КК України, вважається закінченим з моменту висловлення прохання надати або прийняття пропозиції отримати неправомірну вигоду службовою особою за вчинення в інтересах того, хто пропонує неправомірну вигоду будь-якої дії з використанням наданої їй влади та службового становища.

З огляду на викладене, аналізуючи генезис кримінально-правового розуміння зловживання владою або службовим становищем, можна побачити, що воно весь час включало в себе такий обов'язковий елемент, як заподіяння істотної шкоди, від визначення якої залежить, чи буде виконана об'єктивна сторона цього злочину. І якщо визначення розміру матеріальних збитків знаходило своє відображення у законі про кримінальну відповідальність, то визначення немайнової шкоди залишалося на розсуд органів досудового розслідування та суду. У зв'язку з цим Пленумом Верховного Суду України в постанові № 15 від 26 грудня 2003 р. «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» було зроблено висновок, що якщо шкода полягала в заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішувалася з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, істотною шкодою могли визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів. При вирішенні питання про те, чи була заподіяна шкода істотною, враховувались кількість потерпілих громадян, розмір моральної шкоди чи упущеної вигоди тощо.

Нечітке законодавче тлумачення істотної шкоди призвело до різної і судової практики. У постанові ВСУ № 5-99к16 від 27 жовтня 2016 р. Суд погодився з тим, що у зв'язку з внесенням змін до примітки ст. 364 КК відбулося звуження змісту кримінально-правового поняття «істотна шкода» (і «тяжкі наслідки»). Тобто, сталася часткова декриміналізація, зокрема, таких діянь, як зловживання владою або службовим становищем і перевищення влади або службових повноважень¹⁰. Але на протигагу цьому суддя ВСУ С.М. Вус виклав свою окрему думку, зазначивши, що зміна примітки до ст. 364 КК відбулася без зміни диспозиції самої ст. 364 КК. Тобто, попри зміну примітки до ст. 364 КК, незмінним залишився об'єкт кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин – суспільні відносини, пов'язані із законним, в межах наданих повноважень, здійсненням відповідною особою своїх службових повноважень. Незмінними залишилися й умови настання кримінальної відповідальності – завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Верховний Суд у ухвалі від 10 травня 2018 р. у справі № 215/6523/13-к вказав, що розуміння істотної шкоди лише як майнової «є результатом буквального тлумачення норм матеріального закону, тоді як у цьому

разі більш ефективним є системно-структурний аналіз норм матеріального права, викладених у розділі про злочини у сфері службової діяльності з огляду на родовий об'єкт кримінально-правової охорони», та що «примітка до тієї чи іншої статті, як правило, лише уточнює, конкретизує та розкриває зміст окремих приписів, які передбачені диспозицією відповідної статті КК»¹¹. Хотілося б, щоб Верховний Суд поставив крапку в цьому питанні, але в такому разі ми визнаємо можливість поширювального тлумачення норм кримінального закону, що суперечить принципам як національного закону про кримінальну відповідальність, так і міжнародним стандартам у галузі захисту прав людини.

Неякісний закон та широке його тлумачення можуть призвести до порушення принципу законності, а також права на справедливий суд та заборону покарання без закону, передбачених ст. ст. 6, 7 Європейської Конвенції з прав людини. Так, у рішенні Європейського суду з прав людини справа «Шокін проти України» у п. 51 зазначається вимога до якості закону, який має бути «доступним для зацікавлених осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні», а у п. 100 рішення у справі «Лійвік проти Естонії» вказано, що «... широке тлумачення може, в принципі, зробити будь-яке порушення закону кримінальним злочином...» Тобто закон має бути прописаний настільки чітко, щоб людина повністю розуміла, за яке саме діяння може настати відповідальність і якого виду.

Таким чином, редакція ст. 364 КК України потребує вдосконалення та чіткого визначення об'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем, щоб унеможливити різне її тлумачення. На наш погляд, визначення цього діяння має містити спричинення наслідків у вигляді істотної шкоди і немайнового характеру, оскільки, враховуючи об'єкти, яким може бути завдана шкода, вона не завжди може бути обчислена. Вбачається за необхідне повернути до примітки до ст. 364 КК України слова «якщо вона полягає в заповідній матеріальних збитків».

На наш погляд, в умовах поширення корупції майже на всі сфери суспільних відносин в Україні не може поставати питання про декриміналізацію, навіть часткову, зловживання владою чи службовим становищем, а протидія корупції потребує жорсткої боротьби з боку держави, зокрема, посилення відповідальності за вчинення корупційних правопорушень і удосконалення кримінального законодавства.

¹ Уложення про покарання кримінальні та виправні : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01002889696#?page=1>

² Кримінальний кодекс РСФСР 1922 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241523&subID=100096269,100096272,100096338,100096398#text>

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Герцензон А.А. и др. История советского уголовного права / А.А. Герцензон. – М., 1947. – С. 240.

⁶ Кримінальний кодекс України 1960 року (станом на 11.07.1995 р.) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/kd0006?an=485237&ed=1995_07_11

⁷ Там само.

⁸ Кримінальний кодекс України 2001 року : [Електронний ресурс]. – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405>

⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20190101>

¹⁰ Постанова Верховного Суду України № 5-99к16 від 15.11.2016 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62692636>

¹¹ Ухвала Верховного Суду України по справі № 215/6523/13-к від 10.05.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74120971>

Резюме

Скубак Е.О. Историчні передумови та сучасний стан кримінально-правового розуміння поняття «зловживання посадовим становищем» держслужбовцями в Україні.

У статті проведено аналіз історичного шляху та динаміки змін до підходу кримінально-правового розуміння поняття «зловживання посадовим становищем». Охарактеризовано склад кримінального правопорушення у вигляді зловживання службовим становищем. Проаналізовано різні підходи до тлумачення «зловживання службовим становищем» залежно від історичних періодів розвитку України.

Ключові слова: службова особа, зловживання посадовим (службовим) становищем, склад кримінального правопорушення у вигляді зловживання службовим становищем, корупція.

Резюме

Скубак Э.А. Исторические предпосылки и современное состояние уголовно-правового понимания понятия «злоупотребление служебным положением» госслужащими в Украине.

В статье проведен анализ исторического пути и динамики изменений в подходе уголовно-правового понимания понятия «злоупотребление служебным положением». Охарактеризован состав уголовного преступления в виде злоупотребления служебным положением. Проанализированы различные подходы к толкованию «злоупотребление служебным положением» в зависимости от исторических периодов развития Украины.

Ключевые слова: должностное лицо, злоупотребление должностным (служебным) положением, состав уголовного преступления в виде злоупотребления служебным положением, коррупция.

Summary

Skubak E. Historical background and the current state of criminal law understanding of the concept of “abuse of official position” by civil servants in Ukraine.

The article analyzes the historical path and dynamics of changes in the approach of the criminal law understanding of the concept of “abuse of official position”. Characterized by the criminal offense of malpractice. Analyzed various approaches to the interpretation of “abuse of office” depending on the historical periods of development of Ukraine.

Key words: official, abuse of official position, corpus delicti, corruption.

УДК 344.653

Є.А. ТКАЧЕНКО

Євген Андрійович Ткаченко, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

РЕЦЕНЗУВАННЯ ВИСНОВКІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ЯК НЕФОРМАЛЬНІ ПРАКТИКИ – ЇХ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ТА ОЦІНКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У час проведення судової реформи, в сучасних умовах зростаючої ролі правосуддя в Україні, коли принцип процесуальної рівності й змагальності сторін стає панівним, особливої актуальності набуває роль судової експертизи, виключною цінністю якої є дослідження експертом на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду.

На превеликий жаль, непоодинокими є випадки, коли судові справи, особливо кримінальні провадження, ґрунтуються на неякісних, помилкових, а інколи й відверто неправдивих висновках експертів. Тоді виникає необхідність перевірки дотримання сукупності деталей щодо правильності алгоритму дослідження, обґрунтованого застосування методики або методичних рекомендацій, порядку дослідження і проведених розрахунків, відповідних нормативних або наукових джерел.

Проблеми та науково значемі питання рецензування частково розглядалися в роботах вітчизняних вчених. Це праці Р.С. Белкіна, В.Я. Колдіна, О.В. Круть, Н.Н. Раскатова.

Відповідно до частини першої ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Ці дані встановлюються, зокрема, таким засобом, як висновок експерта. Згідно з частиною другою ст. 84 КПК України висновок експерта є процесуальним джерелом доказів.

В Україні експертними дослідженнями охоплено біля 80 напрямів у різних галузях знань. Це, зокрема, криміналістичні, інженерно-технічні, економічні, товарознавчі, у сфері інтелектуальної власності, екологічні, психологічні та інші експертизи. Особа, яка призначає експертизу, керується законом і оцінює висновки за своїм внутрішнім переконанням, основаним на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в сукупності.

Хоча висновок експерта не є особливим доказом і оцінюється за загальними правилами оцінки доказів, однак до його оцінки потрібен специфічний підхід, оскільки цей доказ обґрунтований спеціальними знаннями, якими не володіють суб'єкти призначення експертизи.

Під видом допомоги суду для призначення додаткової або повторної експертизи, у вигляді інструменту для оцінки такого доказу, як висновок експерта, до суду стали подаватись рецензії на висновок експерта, що виконуються за відповідну плату, на замовлення сторони судового процесу, з посиланням на те, що суд не має відповідних спеціальних знань експерта і не може оцінити його висновок.

І вже існують непоодинокі випадки, коли суд використовує при прийнятті відповідного рішення рецензію на висновок судового експерта, і таке явище, на нашу думку, є неформальною практикою.

Що ж таке рецензія? Рецензія (у перекладі з німецької – «rezension», з латинської – «resensio») означає огляд, повідомлення, деяку оцінку, відгук.

Рецензія – аналіз, розбір, деяка оцінка, публікації, твору або продукту, жанр газетно-журнальної публіцистики та літературної критики. Рецензія може стосуватись матеріальних речей, комп'ютерних технологій, художньої літератури, музики, фільмів, комп'ютерних ігор¹.

Рецензування висновків судових експертиз використовується впродовж усього існування судових експертних установ Міністерства юстиції України.